

УДК [614.25:378] (043.3)

**ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ
ЯК ПРЕДМЕТ СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

кандидат педагогічних наук, доцент, Дудікова Л. В.

Національний медичний університет імені М. І. Пирогова, Україна,
Вінниця

У статті на основі узагальнення результатів аналізу вітчизняних наукових джерел з'ясовано, що проблеми етики, культури і деонтології є предметом розгляду сучасної педагогіки. Професійно-етична компетентність є важливим компонентом готовності майбутніх лікарів до професійної діяльності. Професійна етика пройшла у своєму розвитку шлях від абстрактного ідеалу представника певної професії до комплексного інтегративного утворення – етичної або професійно-етичної компетентності, основу якої складають ідеї гуманного ставлення до людей, їх психологічної підтримки, ініціативи, творчості, відповідальності, особистого прикладу поведінки, доброчесності, співчуття, свободи самовизначення та ін. Формування етичної компетентності майбутніх лікарів відбувається у процесі фахової підготовки, а розвиток цієї компетентності передбачає проходження клінічної практики і підвищення кваліфікації.

Ключові слова: професійно-етична компетентність, етичні норми, етична культура лікаря, медичні університети, майбутні лікарі, професійна підготовка.

Кандидат педагогических наук, доцент Дудикова Л.В. Профессионально-этическая компетентность будущих врачей как предмет современных отечественных исследований /

*Национальный медицинский университет имени Н. И. Пирогова,
Украина, Винница*

В статье на основе обобщения результатов анализа отечественных научных источников выяснено, что проблемы этики, культуры и деонтологии являются предметом рассмотрения современной педагогики. Профессионально-этическая компетентность является важным компонентом готовности будущих врачей к профессиональной деятельности. Профессиональная этика прошла в своем развитии путь от абстрактного идеала представителя определенной профессии к комплексному интегративному образованию – этической или профессионально-этической компетентности, основу которой составляют идеи гуманного отношения к людям, их психологической поддержки, инициативы, творчества, ответственности, личного примера поведения, добропорядочности, сочувствия, свободы самоопределения и др. Формирование этической компетентности будущих врачей происходит в процессе профессиональной подготовки, а развитие этой компетентности предполагает прохождение клинической практики и повышения квалификации.

Ключевые слова: профессионально-этическая компетентность, этические нормы, этическая культура врача, медицинские университеты, будущие врачи, профессиональная подготовка.

*PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor L. V. Dudikova.
Professional-ethical competence of future doctors as a subject of modern domestic research / National Pirogov Memorial Medical University,
Vinnitsia, Ukraine.*

Having made generalization of the results of the analysis of domestic scientific sources, there has been clarified in the article that the problems of ethics, culture and deontology are the subject of contemporary pedagogy. Professional ethical competence is an important component of the future doctors' readiness for their professional work. Professional ethics has progressed in its development from an abstract ideal of a representative of a certain profession to the integrative education, that is ethical or professional-ethical competence, the basis of which are the ideas of humane attitude towards people, their psychological support, initiative, creativity, responsibility, personal example of behavior, well-doing, empathy, freedom of self-determination, etc. Formation of the ethical competence of future doctors takes place in the process of professional training, and the development of this competence involves clinical practice and professional development training.

Key words: professional ethical competence, ethical norms, ethical culture of doctors, medical universities, future doctors, professional training.

Вступ. Реформування системи охорони здоров'я України потребує підготовки нового покоління висококваліфікованих лікарів, здатних не лише до інноваційної професійної діяльності в умовах суспільно-економічних трансформацій. Забезпечення якості підготовки студентів медичних університетів передбачає усвідомлення майбутніми лікарями професійного обов'язку перед суспільством і пацієнтами, дотримання нормативних морально-етичних принципів поведінки тощо. Результати аналізу освітніх програм підготовки студентів у медичних університетах вказують на те, що сучасний лікар повинен володіти не лише когнітивними та поведінковими навичками прийняття клінічних рішень, а також

навичками етичної поведінки в процесі професійної взаємодії з пацієнтами, їх родичами та колегами, високорозвиненими комунікативними навичками, професійними морально-етичними установками на рівні сучасних досягнень медицини. Отже, сучасний лікар повинен у різних видах фахової діяльності демонструвати високий рівень професійно-етичної компетентності.

Проблеми медичної освіти, формування особистості лікаря в площині деонтології, біоетики та медичної етики останнім часом були предметом досліджень зарубіжних (О. Грандо, В. Кордюм, Т. Мішаткіна, А. Моруа, В. Поттер та ін.), так і українських дослідників (В. Демченко, В. Запорожан, Ю. Кундієв, В. Чешко та ін.). У працях сучасних науковців, присвячених проблемам медичної діяльності та освіти, також частково розглядаються різні аспекти проблеми формування професійно-етичної компетентності, серед яких: професійно-важливі якості (В. Корзунін та ін.), зміст і структура професійно-особистісної культури (М. Тараришкіна та ін.), особливості формування професійно-комунікативної культури (С. Герасименко, Р. Карсон, О. Метса, М. Мусохранова, Л. Цвєткова та ін.), психологічна компетентність лікаря (Є. Андронов, В. Ташликов, Н. Яковлева та ін.) тощо. Разом з тим комплексного дослідження формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах на сьогодні немає. З огляду на це метою статті є узагальнення результатів досліджень, у яких професійно-етична компетентність майбутніх лікарів є предметом наукових інтересів і пошуків.

Виклад основного матеріалу статті. Результати аналізу наукових праць вітчизняних вчених дозволяють стверджувати, що серед широкого кола наукових досліджень проблеми етики, етичної компетентності, деонтології у сфері охорони здоров'я були предметом

досліджень Л. Богуніцкої [1], В. Дубрової [2], Г. Морозова [3], А. Фьодорова [4], Г. Царегородцева [5] та інших. Важливі духовні аспекти професійної культури майбутніх медиків висвітлено у працях О. Анрійчук [6], Т. Корольової [7], Г. Терешкевича [8]. Педагогічні умови забезпечення ефективності процесу формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах окреслено в дисертаційному дослідженні А. Агаркової [9]. Проблеми впровадження компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх бакалаврів медсестринської справи розглядав М. Дем'янчук [10].

Результати аналізу наукових праць цих вчених дозволяє зробити висновок про те, що ними досліджувалися різноманітні аспекти етичної підготовки майбутніх лікарів та інших категорій медичного персоналу. Однак професійно-етична компетентність не була предметом їх досліджень. Натомість це поняття було ключовим у дослідженнях О. Слободянюк, В. Гриців, Н. Петренко, А. Фьодорова, Л. Хоружої, С. Шульпіна.

Так, наприклад, у статті «Досвід формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів економічного профілю» О. Слободянюк [11] зазначає, що фахівець має набути умінь використовувати професійно-етичні знання в різних ситуаціях, а питання морального самовизначення майбутнього менеджера є не менш важливим завданням, ніж формування його професійної компетентності. Автором визначено, що реалізація моделі формування професійно-етичної компетентності потребує етичного середовища, яке створюється завдяки інтеграції суспільно-гуманітарних дисциплін та позанавчальних заходів [11].

Дослідниця професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи В. Гриців визначає професійно-етичну

компетентність майбутніх фахівців банківської справи як «складне індивідуально-психологічне утворення, що охоплює теоретичні знання з професійної етики, цінності, особистісні моральні якості та професійні практичні вміння, які забезпечують вибір свідомої етичної поведінки відповідно до професійно-етичних норм у ситуаціях взаємодії з клієнтами та співробітниками. Основними компонентами професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи, на думку дослідниці, є мотиваційний, змістовий, проектно-креативний, організаторсько-діагностичний і рефлексивний [12, с. 12–13].

Представляє інтерес також дослідження Н. Петренко [13]. Автор досліджувала особливості формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки. На її думку, у цьому процесі в контексті формування професійно-етичної компетентності «не вирішено низку проблем: потребують удосконалення навчально-методичні матеріали з навчальних дисциплін, під час вивчення яких найбільш інтенсивно формуються компоненти зазначеної компетентності; не завжди системно застосовуються креативно-евристичні, проблемні та аналітичні завдання, спрямовані на професійний розвиток курсантів; зміст навчальних дисциплін у край недостатньо враховує сучасні форми та методи формування професійно-етичної компетентності; не достатньо впроваджено у навчально-виховний процес форми і методи проблемного і контекстного навчання, які покликані моделювати зміст майбутньої професійної діяльності» [13, с. 15]. У дослідженні Н. Петренко веде мову про майбутніх офіцерів-прикордонників, однак проблеми формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців у ВНЗ, на нашу думку, є подібними до проблем, що мають місце і в медичних університетах.

Неабияке значення формуванню і розвитку професійно-етичної компетентності соціального педагога надає і А. Фьодоров [14]. Автор вважає професійно-етичну компетентність одним із основних чинників формування цілісного професійного мислення соціального педагога кримінально-виконавчої системи і пропонує приділяти увагу вивченню професійно-етичних основ соціальної роботи при навчанні студентів. На її переконання важливим є отримання майбутніми фахівцями теоретичних знань про морально-етичні основи професійної діяльності та формування самостійного етико аксіологічного підходу до вирішення завдань професійної діяльності. Майбутнім співробітникам також важливо опанувати навичками аналізу робочих ситуацій, навчитися приймати рішення на основі засвоєння основних деонтологічних принципів, розуміння сутності професійного обов'язку і відповідальності [14, с. 33–34].

Професор Л. Хоружа [15] у дослідженні етичної компетентності сучасного вчителя зазначає, що «процес її формування достатньо складний і суперечливий. Але важливим компонентом у ньому є пізнання методологічних засад професійно-педагогічної етики, як її соціокультурних джерел. Осмислення цих методологічних підходів дозволяє виявити змістове ядро етики, її інваріантний характер. Основу методології складає блок історичних знань про розвиток і становлення етико-педагогічних ідей» [15]. На думку вченої, етична компетентність за специфікою реалізації належить до так званих над-предметних компетентностей, що мають інтегрований характер і поєднують у собі широкий перелік знань, умінь і ставлень, які набуваються під час опанування змістом педагогічної освіти. Л. Хоружа наводить здатностей вчителя, що можуть бути прикладом прояву етичної компетентності. Йдеться про усвідомлення гуманістичних цінностей, інваріантного характеру норм, принципів

педагогічної етики; розуміння морального змісту педагогічної професії; необхідності розвитку культурних потреб та інтересів; здійснення етичної рефлексії власних учинків, виявлення сутності моральних колізій у різних педагогічних ситуаціях, прогнозування результатів своїх дій; уміння розв'язувати конфлікти, розуміти почуття та потреби вихованців; реалізація у професійній поведінці стратегії й тактики етично адекватного спілкування з різними учасниками навчально-виховного процесу» [15].

Нові соціально-економічні умови переходу економіки на ринкові відносини дещо знівельовали класичне поняття професійної етики фармацевта, поставивши на перше місце, важливість отримання прибутку під час реалізації лікарських засобів. На це вказує О. Тернова, яка обґрунтувала впровадження принципів біоетики в професійне навчання та практичну діяльність провізорів і фармацевтів [16]. Автором зроблено висновок, що у вирішенні глобальних проблем соціально-етичного розвитку фармації особлива роль належить системі безперервної освіти, оскільки вона, як соціальний інститут, поширює панівну в суспільстві ідеологію, відображає суспільні відносини, виконує функцію професійної соціалізації через систему професійної освіти [16, с. 1]. Разом з тим фармацевтичні аспекти біоетики ще не опрацьовані, оскільки фармацевтична етика має зв'язок не тільки з медичною, але і з торговою, службовою та іншими етиками. Це породжує багато суперечностей [16, с. 5].

Висновки. Наведені приклади дозволяють зробити висновок про те, професійно-етична компетентність є важливим компонентом готовності до професійної діяльності фахівців різних спеціальностей, але особливо професій типу людина – людина, предметом праці яких є люди, групи людей чи колективи. При цьому за метою професійної

діяльності ці професії відносять здебільшого до гностичного (пізнавальні) або перетворювального типу. Професійна етика пройшла у своєму розвитку шлях від абстрактного ідеалу представника певної професії до комплексного інтегративного утворення – етичної або професійно-етичної компетентності, основу якої складають ідеї гуманного ставлення до людей, їх психологічної підтримки, ініціативи, творчості, відповідальності, особистого прикладу поведінки, доброчесності, співчуття, свободи самовизначення та ін. Щодо формування і розвитку професійно-етичної компетентності, то результати аналізу досліджень, виконаних вітчизняними вченими дозволяють зробити висновок, що цей процес має ґрунтуватися на глибокому засвоєнні майбутніми фахівцями етичних знань, оволодінні відповідними уміннями, навичками, усвідомленні морально-етичних цінностей, норм моралі та етики, сформованих рис характеру та спрямованості особистості, а також набутому практичному досвіді. Формування етичної компетентності майбутніх лікарів, медичних сестер та керівників медичних установ різної форми власності відбувається у процесі фахової підготовки, а розвиток цієї компетентності передбачає проходження клінічної практики і підвищення кваліфікації.

Серед перспектив подальших розвідок у цьому напрямку є узагальнення результатів аналізу наукових джерел з метою виокремлення актуальних аспектів проблеми формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у працях зарубіжних вчених.

Література:

1. Богуницка Л. Сущность профессиональной этики врача [Текст]: Автореф. дисс. ...канд. филос. наук / Л. Богуницка. – М., 1986. – 17 с.
2. Дуброва, В. П. Размышления о врачебном искусстве, или социально-психологические факторы успешности деятельности врача / В. П. Дуброва // Медицина. – 1999. – № 3. – С. 16.
3. Медицинская этика и деонтология: [сборник статей] / под ред. Г. В. Морозова, Г. И. Царегородцева. – М.: Медицина, 1983. – 270 с.
4. Профессионально-этическая компетентность как один из факторов профессионализма социального педагога уголовно-исполнительной системы / А. Ф. Федоров // Педагогическое образование и наука, № 6, 2012, С. 33–41
5. Медицинская этика и деонтология: [сборник статей] / под ред. Г. В. Морозова, Г. И. Царегородцева. – М.: Медицина, 1983. – 270 с.
6. Андрійчук, О. Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. Я. Андрійчук. – К., 2003. – 19 с.
7. Корольова, Т. В. Педагогічні умови формування фахової культури майбутніх лікарів у процесі їх гуманітарної підготовки / Т. В. Корольова // Якість вищої освіти: чинники формування конкурентоспроможності випускників: матеріали XXXIX Міжнародної науково-методичної конференції (Полтава, 23–24 січня 2014 р.): у 2 ч. / голов. ред. М. П. Гречук. – Полтава: ПУЕТ, 2014. – Ч. 1. – С. 263–265.
8. Терешкевич, Г. Т. Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти: навч. посібник / Г. Т. Терешкевич. – Львів: Світ, 2008. – 344 с.
9. Агаркова, А. О. Деякі аспекти формування професійно-етичної культури майбутнього лікаря / А. О. Агаркова // Вісник Луганського

національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки / голов. ред. В. С. Курило. – Луганськ, 2010. – № 7 (194), ч. 1. – С. 10–14.

10. Демянчук, М. Р. Сутність компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх бакалаврів медсестринської справи / Демянчук М. Р. // Вісник Національного університету оборони України: зб. наук. праць. – К. : НУОУ, 2013. – Вип. 4 (35). – С. 36–40.

11. Слободянюк О. Досвід формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів економічного профілю / Олена Михайлівна Слободянюк // Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education» №6 (2)2016. – с. 21–25

12. Гриців В. Б. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи в процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В. Б. Гриців; Держ. прикордон. служба України, Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. - Хмельницький, 2015. – 20 с.

13. Петренко, Н. В. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки [Текст]: автореферат... канд. пед. наук, спец.: 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти / Петренко Н. В. – Хмельницький: Хмельницький нац. ун-т, 2011. – 20 с.

14. Федоров А. Ф. Профессионально-этическая компетентность как один из факторов профессионализма социального педагога уголовно-исполнительной системы / А. Ф. Федоров // Педагогическое образование и наука, № 6, 2012. – С. 33-41.

15. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. Л. Хоружа; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2004. – 45 с.

16. Тернова, О. М. Науково-методичне обґрунтування впровадження принципів біоетики в професійне навчання та практичну діяльність провізорів і фармацевтів [Текст]: дис. ... канд. фармац. наук: 15.00.01 / Тернова Олена Миколаївна; Нац. мед. акад. післядиплом. освіти ім. П. Л. Шупика. – К., 2010. – 158 с.

References:

1. Bogunitska L. Sushchnost professionalnoy etiki vracha [Tekst]: Avtoref. diss. ...kand. filos. nauk / L.Bogunitska. – M., 1986. – 17 s.
2. Dubrova, V. P. Razmyshleniya o vrachebnom iskusstve, ili sotsialno-psikhologicheskie faktory uspekhnosti deyatel'nosti vracha / V. P. Dubrova // Meditsina. – 1999. – № 3. – S. 16.
3. Meditsinskaya etika i deontologiya: [sbornik statey] / pod red. G. V. Morozova, G. I. Tsaregorodtseva. – M.: Meditsina, 1983. – 270 s.
4. Professionalno-eticheskaya kompetentnost kak odin iz faktorov professionalizma sotsialnogo pedagoga ugolovno-ispolnitel'noy sistemy / A. F. Fedorov // Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka, № 6, 2012, С. 33–41
5. Meditsinskaya etika i deontologiya: [sbornik statey] / pod red. G. V. Morozova, G. I. Tsaregorodtseva. – M.: Meditsina, 1983. – 270 s.
6. Andriychuk, O. Ja. Vychovannja ghumannosti u studentiv medychnogho koledzhu v procesi fakhovoji pidghotovky: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: spec. 13.00.07 «Teorija i metodyka vychovannja» / O. Ja. Andriychuk. – K., 2003. – 19 s.
7. Koroljova, T. V. Pedagogichichni umovy formuvannja fakhovoji kuljтуры majbutnikh likariv u procesi jikh ghumanitarnoji pidghotovky / T. V. Koroljova// Jakistj vyshhoji osvity: chynnyky formuvannja

konkurentospromozhnosti vypusknykiv: materialy XXXIX Mizhnarodnoji naukovo-metodychnoji konferenciji (Poltava, 23–24 sichnja 2014 r.): u 2 ch. / gholov. red. M. P. Ghrechuk. – Poltava: PUET, 2014. – Ch. 1. – S. 263–265.

8. *Tereshkevych, Gh. T. Bioetyka v systemi okhorony zdorov'ja i medychnoji osvity: navch. posibnyk / Gh. T. Tereshkevych. – Ljviv: Svit, 2008. – 344 s.*

9. *Agharkova, A. O. Dejaki aspekty formuvannja profesijno-etychnoji kuljтуры majbutnjogho likarja / A. O. Agharkova // Visnyk Lughansjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagoghichni nauky / gholov. red. V. S. Kurylo. – Lughansjk, 2010. – № 7 (194), ch. 1. – S. 10–14.*

10. *Demjanchuk, M. R. Sutnistj kompetentnisnogho pidkходу u profesijnij pidghotovci majbutnikh bakalavriv medsestrynsjkoji spravy / Demjanchuk M. R. // Visnyk Nacionaljnogho universytetu oborony Ukrajiny: zb. nauk. pracj. – K.: NUOU, 2013. – Vyp. 4 (35). – S. 36–40.*

11. *Slobodjanjuk O. Dosvid formuvannja profesijno-etychnoji kompetentnosti majbutnikh menedzheriv ekonomichnogho profilju / Olena Mykhajlivna Slobodjanjuk // Scientific Journal «ScienceRise: Pedagogical Education» № 6 (2)2016. – s. 21–25*

12. *Ghryciv V. B. Formuvannja profesijno-etychnoji kompetentnosti majbutnikh fakhivciv bankivskoj spravy v procesi vyvchennja ghumanitarnykh dyscyplin: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / V. B. Ghryciv; Derzh. prykordon. sluzhba Ukrajiny, Nac. akad. Derzh. prykordon. sluzhby Ukrajiny im. B. Khmeljnyckogho. - Khmeljnyckyj, 2015. – 20 c.*

13. *Petrenko, N. V. Formuvannja profesijno-etychnoji kompetentnosti majbutnikh oficeriv-prykordonnykiv u procesi fakhovoji pidghotovky [Tekst]: avtoreferat... kand. ped. nauk, spec.: 13.00.04 - teorija i metodyka*

profesijnoi osvity / Petrenko N. V. – Khmeljnyckyj: Khmeljnyckyj nac. un-t, 2011. – 20 s.

14. *Fedorov A. F. Professyonaljno-etycheskaja kompetentnostj kak odyn yz faktorov professyonalizma socyalnogho pedaghogha ugholovno-yspolnytelnoj systemy / A. F. Fedorov // Pedaghoghycheskoe obrazovanye y nauka, № 6, 2012. – С. 33-41.*

15. *Khoruzha L. L. Teoretychni zasady formuvannja etychnoji kompetentnosti majbutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja d-ra ped. nauk: spec. 13.00.04 «Teorija ta metodyka profesijnoi osvity» / L. L. Khoruzha; In-t pedaghoghiky APN Ukrainy. – K., 2004. – 45 s.*

16. *Ternova, O. M. Naukovo-metodychne obgruntuvannja vprovadzhennja pryncypiv bioetyky v profesijne navchannja ta praktychnu dijalnistj provizoriv i farmacevtiv [Tekst]: dys. ... kand. farmac. nauk: 15.00.01 / Ternova Olena Mykolajivna; Nac. med. akad. pisljadypлом. osvity im. P. L. Shupyka. – K., 2010. – 158 s.*